

نگاهی کلی به نکات زبانی فارسی ۳

گردآورنده: حکیمه سپهری

کارشناس ارشد ادبیات فارسی

ناحیه ۴ مشهد

توشه ای برای موفقیت

درس اول: شکر نعمت

یادآوری نقش ضمیر در ابیات یا عبارات

مثال: بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت

انواع حذف به قرینه لفظی و معنایی در درس

مثال (حذف به قرینه ی لفظی):

یکی از صاحب‌دلان سر به جیب مراقبت فرو برده بود و در بحر مکاشفت مستغرق شده. (است)

مثال (حذف به قرینه ی معنایی):

بنده همان به (=بِهتر است) که ز تقصیر خویش / عذر به درگاه خدای آورد

درس دوم: مست و هوشیار

کاربرد متفاوت معانی واژگان در جملات یا ابیات مختلف:

مثال: گفت نزدیک است والی را سرای آنجا **شویم** (=برویم)

ریشه های ما به آب، شاخه های ما به آفتاب می رسد. ما دوباره سبز **می شویم** (=فعل اسنادی)

گفت: والی از کجا در خانه ی خمار **نیست**? (=وجود ندارد، غیر اسنادی)

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه **نیست** (=اسنادی)

در حق ما هر چه گوید جای هیچ اکراه **نیست** (=وجود ندارد، غیر اسنادی)

ایمان و توفیق
توشه ای برای موفقیت

درس سوم: آزادی

- بررسی معنای همت در دو معنی **عزم و اراده** یا **دعای خیر** در ابیات زیر:

- **همت** اگر سلسله جنبان شود / مور تواند که سلیمان شود (= **عزم و اراده**)

همتم بدرقه ی راه کن ای طایر قدس / که دراز است ره مقصد و من نوسفرم (= **دعای خیر**)

- توجه: در این بیت نقش ضمیر «م» در مصرع اول مضاف الیه راه است:

- ای طایر قدس همت را بدرقه ی راه من کن

- در مصرع دوم «م» اسنادی هست. (من نوسفر هستم)

ایران توننه
توشه ای برای موفقیت

ادامه درس سوم:

یک نوع حذف در متن درس:

فکری ای هم وطنان در ره آزادی خویش / بنمایید که هر کس نکند مثل من است

هر کس **فکری** نکند (حذف به قرینه لفظی)

ای هم **وطنان** (حذف فعل به قرینه معنایی)

ایران توننه
توشه ای برای موفقیت

درس پنجم:

تشخیص ترکیب وصفی و اضافی:

تو مشت درشت روزگاری / از گردش قرن ها پس افکند

مشت درشت: ترکیب وصفی / مشت روزگار: ترکیب اضافی / گردش قرن ها: ترکیب اضافی

زین بی خردان سفلہ بستان / دادِ دلِ مردمِ خردمند

بی خردان سفلہ: ترکیب وصفی / دادِ دل: ترکیب اضافی / دلِ مردم: ترکیب اضافی /

مردمِ خردمند: ترکیب وصفی

ایران تونلنه
توشه ای برای موفقیت

درس ششم: نی نامه

بررسی معنای واژه ی **دستور** در معانی: اجازه، فرمان یا وزیر

چه نیکو گفت با جمشید **دستور** / که با نادان نه شیون باد و نه سور (= وزیر)

گر ایدونک **دستور** باشد کنون / بگوید سخن پیش تو رهنمون (= اجازه)

مقایسه ی معنایی بی گاه شدن و دیر شدن روز:

مکر او معکوس و او سرریز شد / روز گارش برد و روزش دیر شد

*بی گاه شد بی گاه شد، خورشید اندر چاه شد / خورشید جان عاشقان در خلوت الله شد

دیر شدن روز در بیت اول به معنای عمر به بیهودگی سپری شدن

و بی گاه شدن در بیت دوم به معنی سپری شدن زمان است.

درس هفتم: در حقیقت عشق

یادآوری نقش مسند در جملات ۳ جزئی یا ۴ جزئی:

(نمونه ای از این جملات در متن درس)

الف) نهاد + مسند + فعل: پاسخ: عشق خاص تر از محبت است. / اول پایه، معرفت است. /

عشق آتش است. / همه محبتی معرفت باشد. / همه طالب حسن اند.

ب) نهاد + مفعول + مسند + فعل: پاسخ: آن را عشق خوانند. / همه جهان، آتش بیند. /

او بنده ی خود را عاشق خود کند. / عشق او را چنان گرداند. / حیات از عشق می شناس /

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

درس هشتم: از پاریز تا پاریس

بررسی معانی طاق در ابیات یا عبارات: (یکتا، خمیدگی، ایوان)

الف) طاق‌پذیر است عشق، جفت نخواهد حریف / بر نمط عشق اگر، پای نهی طاق نه «خاقانی»

جواب: فرد، یکتا، تک، مجرد، تنها (بی‌تعلق خاطر)

ب) نهاده به طاق اندرون تخت زر / نشانده به هر پایه‌ای در گهر «فردوسی»

جواب: به معنای ایوان

پ) چون ابروی معشوقان با طاق و رواق است / چون روی پری‌رویان با رنگ و نگار است «منوچهری»

جواب: خمیدگی و قوس در بناها و عمارات، مجاز از خمیدگی ابرو و محراب

ایران‌توشه
توشه‌ای برای موفقیت

ادامه درس هشتم: انواع وابسته وابسته

- ۱- **ممیز:** معمولاً برای شمارش تعداد یا اندازه و وزن موصوف، میان صفت شمارشی و موصوف آن اسمی می آید که وابسته ی عدد است و ممیز نامیده می شود.
- توجه: ممیز با عدد همراه خود یکجا وابسته ی هسته می شود.

مثال: دو تخته فرش ده دستگاه اتوبوس

- نکته:** ممیز علاوه بر عدد می تواند وابسته ی صفت پرسشی یا صفت مبهم نیز باشد. مثال: کدام تخته قالی؟ چند تخته فرش
- انواع ممیز: ۱- وزن «تن، کیلوگرم، گرم، مثقال، سیر و»
- ۲- طول «کیلومتر، فرسخ، مترو...»
- ۳- برای تعداد معینی از لباس، ظرف، میز و صندلی «دست»
- ۴- برای پارچه «توپ و طاقه»
- ۵- برای لوازم الکترونیکی «دستگاه»
- ۶- برای فرش «تخته»

ایران توننه
توشه ای برای موفقیت

۲- **صفت مضاف الیه:** اسم + - + اسم + - + صفت / یا / اسم + - + صفت پیشین + اسم

مثال: دانش آموز پایه ی دوازدهم

دانش آموزان کدام پایه

۳- **مضاف الیه مضاف الیه:** اسم + - + اسم + - + اسم

مثال: محوطه ی میدان شهر / وسعت استان کرمان

وسعت استان کرمان

توجه: علاوه بر اسم، ضمیر و صفت جانشین اسم نیز می تواند مضاف الیه مضاف الیه باشد.

مثال: گیرایی سخن او / قدرت قلم نویسنده

قدرت قلم نویسنده

ایران تونل
توشه ای برای موفقیت

از متن درس، برای هر یک از انواع «وابسته‌های وابسته» نمونه‌ای مناسب
بیابید.

پاسخ: ممیز: ده فرسخ راه /

صفت مضاف‌الیه: اعتصاب کارگران فقیر / معلم کلاس سوم /
خواندن این مطلب / دل دهات دورافتاده /

مضاف‌الیه مضاف‌الیه: نفس پیر مغان / سر قبر ویکتور هوگو /
مهد دموکراسی عالم / سواحل دریای سیاه (در اینجا سیاه اسم است) /

ایران توننه
توشه‌ای برای موفقیت

درس نهم: کویر / ادامه مبحث وابسته وابسته

۴- صفت صفت: اسم + - + صفت + - + صفت

برخی از صفات، صفت‌های همراه خود را بیشتر معرفی می‌کنند و درباره‌ی ویژگی آنها توضیح می‌دهند.

این صفت با صفت همراه خود یکجا وابسته‌ی هسته می‌شوند.

مثال: لباس آبی روشن / لباس سبز چمنی / پیراهن آبی تیره

۵- قید صفت: اسم + - + قید + - + صفت

قید صفت در مورد اندازه و درجه‌ی صفت خود توضیح می‌دهد.

مثال: دختر نسبتاً قدبلند / شرایط تقریباً پایدار / دوست بسیار مهربان

درس دهم: فصل شکوفایی

یادآوری مبحث «واژگان هم آوا» و «واو ربط و عطف» و «نقش مفعولی» در متن درس
غربت هم آوای قربت

در بیت آخردرس، واو ربط و عطف بررسی می شود:

توجه: واو ربط بین دو جمله می آید؛ ولی واو عطف بین دو کلمه یا گروه اسمی می آید.

چون رود امیدوارم، بی تابم و بی قرارم / من می روم سوی دریا جای قرار من و تو

↓
واو عطف

↓
واو ربط

نقش مفعولی در متن درس:

در بیت اول «برگ و بار من و تو» : مفعول است. در مصراع دوم بیت دو، «چه» : مفعول است.

درس یازدهم: آن شب عزیز

یادآوری ترکیب های وصفی و اضافی، زمان افعال، ضمیر و مرجع ضمیر در متن درس:

در بند پنجم درس، زمان فعل ها بررسی می شود:

فعل	زمان	نوع شخص مفرد - جمع
می زدید	گذشته استمراری	دوم شخص جمع (برای احترام)
نمی افتاد	گذشته استمراری	سوم شخص مفرد
بود	گذشته ساده	سوم شخص مفرد
است	حال اخباری	سوم شخص مفرد

برای کاربرد هر یک از ضمایر زیر، جمله های مناسب از متن درس بیابید؛ سپس مرجع ضمیرها را مشخص کنید.

ضمیر پیوسته : خودم را آهسته به پشت سرتان کشیدم . («م» خودم : مرجع ضمیر: من (راوی) / «تان» خودتان :

ضمیر گسسته : خودتان که می دانید من بیش از همه مصر بودم در شنیدن حرفهای شما

درس دوازدهم: گذر سیاوش از آتش

آشنایی با یکی از روش‌های (قرار دادن واژه در جمله؛ توجه به روابط معنایی واژگان) که با این روش‌ها می‌توان به معنای واژه «اندیشه» در ابیات زیر پی برد:

الف) چو شب تیره گردد شبیخون کنیم / ز دل ترس و اندیشه بیرون کنیم «فردوسی»

جواب: توجه به روابط معنایی واژگان - /ترادف: ترس، اندیشه / تناسب: ترس، اندیشه شبیخون: حمله ناگهانی دشمن در شب

ب) غلام عشق شو کاندیشه این است / همه صاحب‌دلان را پیشه این بود «نظامی»

جواب: قرار دادن واژه در جمله (رابطه همنشینی واژگان در جمله) - اندیشه: فکر

پ) چو بشنید خسرو از آن شاد گشت / روانش ز اندیشه آزاد گشت «فردوسی»

جواب: قرار دادن واژه در جمله - اندیشه: اضطراب (اندوه و نگرانی) / رابطه ی تضاد: اندیشه و شاد

یادآوری شیوه ی بلاغی و عادی

بیت مقابل را از شیوه بلاغی به شیوه عادی برگردانید. «سرانجام گفت ایمن از هر دوان / نه گردد مرا دل، نه روشن روان»

جواب : شیوه عادی: سرانجام گفت: دل من از هر دوان ایمن نگردد و روان من روشن نمی گردد.

برخی افعال مثل «ساخت» در جملات گوناگون، کاربرد معنایی متفاوتی دارند.

مثل: او در مراغه صدخانه ای عظیم ساخت. آن نامدار لشکری عظیم ساخت. او با ناملایمات زندگی ساخت. و

فعل های «گذشت» و «گرفت» نیز در کاربردهای مختلف تغییر معنا می دهند. برای هر یک از معانی آنها جمله ای بنویسید.

گذشت: او از رود گذشت. گرفت: ماه گرفت.

خدا از گناهان او گذشت. آب را از دست من گرفت. رگ پایم گرفت.

عمر ما گذشت. او بر ما ایراد گرفت. مسئله را گرفتم.

او با گذشت و مدارا زندگی می کند. باران گرفت. ارتش شهر را گرفت. لوله ی فاضلاب شهر گرفت.

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

حکیمه سپهری

درس سیزدهم: خوان هشتم

بررسی شعر اخوان ثالث از نظر کاربرد ترکیب های کهن و ترکیب های نوساخته

الف) استفاده از واژه ها، ترکیب ها و ساختارهای نحوی زبان کهن:

جواب : این ویژگی در شعر «خوان هشتم» بسیار دیده می شود و اخوان در این شعر به اسطوره های باستانی توجه داشته است از جمله در: هفت خوان، زاد سرو مرو، سیاوش، ایران شهر، پور زال زر، خداوند رخس، شیر ایران شهر، تهمتن گرد سجستانی، رستم دستان، پهلوان هفت خوان، شغاد و ...

ب) کاربرد واژه ها و ترکیب های نوساخته:

جواب : اخوان در عین حال که به باستان گرایی توجه دارد، واژه ها و ترکیب های نو را نیز در شعر برای بیان مقصود به کار می گیرد. در این مورد می توان به اینها اشاره کرد: سورت سرمای دی، باد برف، تیره و سرد همچون ترس، گرم و روشن همچون شرم، آتشین پیغام، چوب دستی منتشا مانند، عیار مهر و کین، خیس خون داغ سهراب، عماد تکیه، کلبه گنج مروارید و ...

ایران نو
توشه ای برای موفقیت

سحر سیمه

یادآوری وابسته های پیشین و پسین

رخش زیبا / رخش غیرتمند / رخش بی مانند / با هزارش یادبود خوب خوابیده است.

رخش زیبا، رخش غیرتمند: (رخش: هسته، موصوف / زیبا، غیرتمند: وابسته پسین صفت بیانی)

رخش بی مانند، با هزاران یادبود خوب خوابیده است:

(رخش: هسته، موصوف / بی مانند: وابسته پسین، صفت بیانی) (با: حرف اضافه / هزار: وابسته پیشین، صفت

شمارشی اصلی / یادبود: هسته گروه اسمی / خوب: وابسته پسین، صفت بیانی، ش: مضاف الیه)

ایران تونلنه
توشه ای برای موفقیت

درس چهاردهم: سی مرغ و سیمرغ

اجزای بیت زیر را طبق زبان معیار مرتب کنید، سپس نقش دستوری هر جزء را بنویسید.

بعد از این وادی حیرت آیدت / کار دائم درد و حسرت آیدت

بازگردانی: وادی حسرت بعد از این برای تو / آید و کار تو / دائم / درد و حسرت / آید (است).
نهاد مضاف الیه / متمم / فعل / نهاد مضاف الیه / قید / مسند / فعل

یادآوری نقشهای تبعی:

ما پرندگان (بدل) را نیز پیشوا و شهریاری (معطوف) است، نامش سیمرغ است و در پس کوه قاف،

بلندترین کوه روی زمین، (بدل) بر درختی بلند آشیان دارد.

ایران توننه
توشه ای برای موفقیت

درس شانزدهم: کباب غاز

یادآوری نقش مفعول و مسند: در برخی جملات مفعول واژه نیست و می تواند جمله باشد. مثلاً جملاتی که در جواب نقل قول ها می آیند مفعول آنها محسوب می شوند.

مثال: پدر گفت: **کی به منزل می رسی؟** (در اینجا جمله ی دوم مفعول جمله ی اول است)

در عبارت زیر **«مفعول»** و **«مسند»** را مشخص کنید.

«آثار شادی در وجناش نمودار گردید.» / **نمودار: مسند**

گفتم: «چرا نمی آیی بنشینی؟» /

جمله ی «چرا نمی آیی بنشینی»: مفعول برای فعل گفتم [توجه: فعل «گفت» نیاز به مفعول دارد و کل عبارت درون گیومه مفعول آن است.]

ایران توشه
توشه ای برای موفقیت

سپهری
سپهری

پیوندهای وابسته ساز و هم پایه ساز

حرف ربط یا پیوند دو گونه است: الف) پیوندهای وابسته ساز: اگر، تا، که، چون (وقتی)، چون (زیرا)،
ب) پیوندهای هم پایه ساز:

از متن درس برای کاربرد انواع حرف ربط نمونه های مناسب بیابید. **الف) پیوند وابسته ساز:**

۱- با هم قطارها قرار و مدار گذاشته بودیم **که** هر کس اول ترفیع رتبه یافت.

۲- این دوری را برگردانند به اندرون و **اگر** خیلی اصرار دارید ...

ب) پیوند هم پایه ساز:

۱- شب عید نوروز بود و موقع ترفیع رتبه

۲- از تو یک کلمه حرف حسابی می شنوم **ولی** به نظرم این گره فقط به دست خودت گشوده خواهد شد.

درس هفدهم: خنده تو

در زبان فارسی «ان» یکی از نشانه های جمع است؛ مانند کاربرد «ان» در «یاران»؛ اما کلماتی که با «ان» همراهند، گاه بر مفهوم «جمع» دلالت نمی کنند.

به نمونه ها توجه کنید:

سحرگاهان (هنگام سحر) (ان زمان) دیلمان (مکان دیلم ها، مکان زندگی مردم دیلم) (ان مکان)

کوهان (کوهان شتر: مانند کوه) (ان شباهت) کاویان (منسوب به کاوه) (ان نسبت)

خواهان (=خواهنده صفت فاعلی)

۳- مفهوم نشانه «ان» را در واژه های زیر بنویسید.

بهاران (زمان) خاوران (مکان)

بابکان (نسبت) خندان (فاعلی)

ایران توننه
نوشته ای برای موفقیت

درس هجدهم: عشق جاودانی

بررسی متن درس از نظر حذف به قرینه لفظی و معنایی

الف) چه حرف تازه‌ای برای گفتن مانده‌است یا چه چیز تازه‌ای برای نوشتن (مانده است).
حذف فعل «مانده است» به قرینه لفظی

ب) و آنچه را قدیمی است قدیمی ندانم؛ «که تو از آن منی، و من از آن تو» [ام]
(هستم) حذف فعل «ام» (هستم) به قرینه معنوی

ایران توننه
توشه‌ای برای موفقیت

سر بلند و پیروز باشید در پناه حق

ایران تونل
توشه ای برای موفقیت